

KISS BARNABÁS*

A kínzás és más kegyetlen, embertelen, megalázó büntetés vagy bánásmód tilalma az emberi jogok rendszerében**

Bevezetés

A *kínzás, kínvallatás* különböző formáinak alkalmazása az emberi jogokkal kapcsolatos tanok (a felvilágosodás, a természetjog) kibontakozásáig, lényegében a *XVIII. század közepéig* az európai államok többségében is *elfogadott volt a büntetőeljárások* keretében. Az egyes országok jogrendszerei csak ezután kezdték meg felszámolni ezen eljárások jogszerűségét. Az *ókorban* és a *középkorban* a kínvallatás legváltozatosabb módszereit vetették be annak érdekében, hogy a gyanúsítottat vallomástételre, a büntett beismerésére, információk átadására bírják rá. Ezzel az érintettekben a szenvedésen túl természetesen félelmet is keltettek, ami a közvélemény irányában is visszatartó hatást válthatott ki.

Hosszú időnek kellett eltelnie ahhoz, míg végül a *II. Világháborút követően* a kínzás mellett más kegyetlen, embertelen, megalázó büntetések illetve bánásmódok tilalma is a *nemzetközi jog* fókuszába került, és mint elsőrendű fontosságú *abszolút emberi jog* mára már rendkívül *széleskörű nemzetközi normarendszert* foglal magába.

Jelen tanulmány a kínzás tilalmának *emberi jogi illetve alapjogi* kérdéseire koncentrálna, bemutatva az emberi élet és méltóság védelmére hivatott e tárgyban született *nemzetközi egyezményeket*, majd ezt követően az *alkotmányi szabályozás* alakulását Magyarországon. Ily módon *nem foglalkozunk* a kínzás *nemzetközi büntetőjogi* vonatkozásaival, noha ez a büntett ezen a jogterületen is sokoldalúan szabályozásra került.¹

* egyetemi docens, SZTE ÁJTK Alkotmányjogi Tanszék

** „A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a fo és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.”

¹ L. erről részletesebben pl.: KOVÁCS LEVENTE – SÁNTA FERENC: *A kínzás büntette a nemzetközi jogban*. Miskolci Jogi Szemle 5. évfolyam (2010) 2. sz. 12–30 pp.

I. A nemzetközi szabályozás főbb elemei a kínzás és más tiltott büntetések és bánásmódok elleni fellépés területén

Az első nemzetközi jogi dokumentum, amely lényegében a *ma is élő tartalommal* fogalmazta meg ezt a tilalmat, az az ENSz Közgyűlés által 1948 december 10-én elfogadott *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata*. A Nyilatkozat 5. cikke értelmében: „Senkit sem lehet *kínvallatásnak*, avagy *kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésnek* vagy *bánásmódnak* alávetni.” Kiemelést igényel, hogy – a történeti gyökerekre visszautalva – ez az egyetlen olyan megfogalmazása a szabálynak, amely konkrétan a „*kínvallatás*” alkalmazását tiltja. A későbbi nemzetközi egyezmények már a „*kínzást*” teszik általában üldözendővé.

Sokat elárul a tilalom *helyéről az emberi jogok rendszerében az a szabályozási környezet*, amelyben e norma a dokumentum egészében megfogalmazásra kerül. A Nyilatkozat szerkesztői az *egyes cikkek sorrendjének* kialakításával is világossá tették, hogy ezek a tiltott büntetések vagy bánásmódok az *élethez való joggal* és az *egyenlő emberi méltósággal* állnak összefüggésben, és más jogokkal, szabadságokkal illetve tilalmakkal együtt végső soron az emberi *élet és a méltóság védelmét* szolgálják. Így került kialakításra – vázaltszerűen – következő sorrend:

- 1. cikk: minden emberi lény *egyenlő méltósága és joga*;
- 2. cikk: a *diszkrimináció tilalma*;
- 3. cikk: *élethez, szabadsághoz, személyi biztonsághoz való jog*;
- 4. cikk: *rabszolgaság, szolgaság, rabszolgakereskedelem tilalma*;
- 5. cikk: a *kínvallatás, avagy kegyetlen, embertelen, vagy lealacsonyító büntetés vagy bánásmód tilalma*.

Az Egyetemes Nyilatkozatot követően időrendben elsőként a *háború áldozatainak védelmére szolgáló humanitárius nemzetközi jog, az ún. genfi jog* vállalkozott az általunk vizsgált tilalom *jogi kötőerővel* való felruházására. Így már ezekben a dokumentumokban körvonalazódtak azok az *emberi jogok*, amelyek *még a legsúlyosabb nemzetközi konfliktusok esetén is tiszteletben tartandók*, vagyis *abszolútnak* tekintendők.²

Egy rövid kitérő erejéig említsük meg, hogy az 1949-ben kialakított ún. *genfi jog sem előzmény nélküli*. Általános a jogirodalomban, hogy a *nemzetközi humanitárius jog előzményének, első jogi dokumentumának* az amerikai polgárháború során Lincoln elnök által rendeleti formában kiadott (General order n°100.) ún. *Lieber kódexet* (Lieber Code) tekintik. A szabályzat az unionista erők számára készült, mely nevét kidolgozójáról, a német származású *Francis (Franz) Lieber* harvardi jogászprofesszortól kapta.³ A 157 cikkből álló dokumentum az ellenséggel illetve a megszállt területek lakosságával szembeni bánásmód alapvető szabályait rögzítette. Ehelyütt csak a témánk szempontjából legfontosabb 16. cikkre érdemes utalni. Ennek értelmében a katonai szükségszerűség sem indokolhatja a *kegyetlenkedést*, a bosszúból vagy önmagában a *szenvedésért*

² L. erről: KISS BARNABÁS: *Az alapjogok korlátozhatósága különleges jogrendben, különös tekintettel a (büntető-) igazságszolgáltatásra vonatkozó rendkívüli intézkedésekre*. In: Ünnepi kötet Dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára. Főszerkesztő: Homoki-Nagy Mária. Acta Jur. et. Pol. Tomus LXXXI. Szeged, 2018. 555–565. pp.

³ L. erről pl.: KOVÁCS PÉTER: *Nemzetközi közjog*. Osiris Kiadó. Budapest, 2006. 537 p.

okozott szenvedést, vagy a (beismerő) vallomás kicsikarása érdekében alkalmazott kínzást stb. A kódex hatással volt a későbbi nemzetközi jogi jogalkotásra is. Az 1899-es és az 1907-es hágai békekonferenciák résztvevői felhasználták Lieber szövegét is a hadviselés szabályainak kodifikálása (az ún. hágai jog) során.

A genfi jog körébe ma már négy 1949. augusztus 12-én kelt egyezmény, és két 1977. június 8-án elfogadott kiegészítő jegyzőkönyv tartozik.⁴ Az egyezmények a védett személyek helyzetére tekintettel négy tárgykörben születtek. A I. Egyezmény a szárazföldi háború sebesültjei és betegei, a II. Egyezmény a tengeri haderők sebesültjei, betegei és hajótöröttei, a III. Egyezmény a hadifoglyok, a IV. Egyezmény pedig a polgári lakosság helyzetével és védelmével foglalkozik. Az I. Jegyzőkönyv a nemzetközi fegyveres összeütközések áldozatainak védelméről szól, a II. Jegyzőkönyv ezzel szemben a nem nemzetközi fegyveres összeütközések (polgárháborúk) áldozatainak védelmét szabályozza.

A genfi egyezmények nem csak elsőként, de egyben meglehetősen differenciáltan biztosítják az emberi élet és méltóság védelmét a szerződő felek számára immár kötelező erővel. Az egyezmények 3. cikkei azonos szöveggel fogalmazódtak, és a részes államok számára minimális elvárásként értelmezendők. (Erre utal a normaszövegben a „köteles legalább alkalmazni” fordulat.)

A 3. cikkek szerint a védett személyeket bármely hátrányos megkülönböztetés nélkül emberséges bánásmódban kell részesíteni. ebből a célból mindenkor és mindenütt tilos a nyilvánítják:

- az élet és testi épség elleni merényletet, különösen a bármely formában megnyilvánuló emberölést, csonkítást, kegyetlen bánásmódot és kínzást; továbbá az
- emberi méltóság megsértését, különösen a megalázó és lealacsonyító bánásmódot.

Az idézett rendelkezések világossá teszik, hogy míg a kegyetlen bánásmód és a kínzás az élet és testi épség elleni merénylet, addig a megalázó és lealacsonyító bánásmód az emberi méltóság megsértését jelenti.

Az azonos tartalmú 3. cikkeken túl is találkozhatunk egyezményekben a témánkat érintő egyéb közös követelménnyel illetve tilalommal. Ilyen további közös elem például védett személyeken végzet biológiai vagy orvosi tudományos kísérletek tilalma, amely súlyos jogsértésnek minősül, mint a kínzás vagy embertelen bánásmód egyik nevesített változata. Ugyanilyen megítélés alá esik nagy fájdalom szándékos előidézése is.

A közös előírások mellett az egyes egyezmények a védett személyek speciális csoportjaira tekintettel különös normákat is tartalmaznak. A hadifoglyokkal való bánásmódra vonatkozó III. Egyezmény például széleskörűen és precízen szabályozza a hadifoglyok fegyelmezésével és az ellenük folyó büntetőeljárással kapcsolatos rendelkezéseket. Ezek körében a 87. cikk megtiltja a testi fenyítést, a „napfény által meg nem világított helyiségben” való bebörtönzést, és „általában bárminő kínzás vagy kegyetlenkedés” alkalmazását. A 108. cikk értelmében a büntetésvégrehajtási intézetekben ugyanazokat a feltételeket kell biztosítani a hadifoglyok számára mint a fogvatartó hatalom

⁴ Az egyezményeket Magyarország az 1954. évi 32. törvényerejű rendelettel a belső jog részévé tette és 1955. február 3-án hatályba is léptek. Az egyezmények szövegének közzétételére azonban csak a Magyar Közlöny 2000. évi 112. számában került sor. A két kiegészítő jegyzőkönyvet az 1989. évi 20. törvényerejű rendelet hirdette ki.

fegyveres erői tagjainak Ezeknek a feltételeknek meg kell felelniük az *egészségügyi és az emberiességi követelményeknek*.

A *polgári lakosság* háború idején való védelméről szóló IV. Egyezmény szintén tartalmaz számos témánk szempontjából fontos rendelkezést. A 31. cikk alapján a „védett személyekkel szemben *semmiféle testi vagy erkölcsi kényszert* nem szabad alkalmazni, különösen abból a célból, hogy tőlük vagy harmadik személyektől *információkat kapjanak*.” A 32. cikkben a szerződő felek kifejezetten megtiltják egymás számára, hogy a hatalmukban lévő személyekkel szemben „*bármilyen testi fájdalom okozására vagy e személyek kiirtására* alkalmas intézkedéseket alkalmazzanak. Ez a tilalom nem csupán *gyilkosságra, kínzásra, testi büntetésekre*, a védett személy orvosi kezeléséhez nem szükséges *csonkításokra és orvosi vagy tudományos kísérletekre* terjed ki, hanem minden *más durva bánásmódra* is, mind a polgári mind katonai közegek/hatóságok részéről.” A 33. cikk értelmében tilosak a *csoportos büntetések*, és *minden megfélemlítő vagy terrorintézkedés*. Ezek olyan cselekményekért büntetnék a védett személyeket, amelyeket nem személyesen követtek el. A 118. cikk megtiltja a büntetések végrehajtása során „*általában bárminő kegyetlenkedés*” alkalmazását.

A genfi joggal összefüggésben végezett az *1977-ben elfogadott kiegészítő jegyzőkönyvek* néhány témánkat érintő új rendelkezésére hívjuk fel a figyelmet. Nagy hangsúlyt kaptak a jegyzőkönyvekben például a *biomedicina* kérdései is. Tilos minden olyan *cselekmény vagy mulasztás*, amely a *szabadságuktól megfosztott személyek testi vagy szellemi egészségét és épségét* veszélyezteti. Az ilyen személyeken tilos – még beleegyezésükkel is – *testcsonkítást, orvosi vagy tudományos kísérletet* illetve átültetés céljából *szövet- vagy szerveltávolítást* végrehajtani. Az érintetteknek jogukban áll bármilyen *sebészeti beavatkozást visszautasítani*.

Mindkét jegyzőkönyv hasonlóan rendelkezik az *alapvető garanciákról* illetve *biztonsítékokról*. Ennek illusztrálására a II. Jegyzőkönyv 4. cikkét idézzük:

4. cikk: *Alapvető garanciák*

„1. Azoknak a személyeknek, akik nem vesznek közvetlenül részt vagy már nem vesznek részt az ellenségeskedésekben, *akár korlátozták szabadságukat, akár nem*, joguk van ahhoz, hogy személyüket, becsületüket és meggyőződéseiket, valamint vallási gyakorlatukat tiszteletben tartsák. *Minden körülmények között emberséges bánásmódban* részesítendőek hátrányos megkülönböztetések nélkül. Tilos oly értelmű parancs kiadása, hogy túlélők nem maradhatnak.

2. A fentiekben jelzett általános rendelkezés megsértése nélkül, az 1. Cikkben meghatározott személyek ellen *tilosak a bármely időben és bármely helyen elkövetett következő cselekedetek*:

- a) személyek *életét, egészségét, fizikai vagy szellemi jólétét* fenyegető erőszak, különösen pedig szándékos emberölés, továbbá *kegyetlen bánásmód, például kínzás, testcsonkítás vagy a testi fenyítés bármely formája*;
- b) kollektív büntetés;
- c) túszok szedése;
- d) terrorcselekmények;

- e) az emberi méltóság durva megsértése, főként pedig a megalázó és megszegyenítő bánásmód, nemi erőszak, prostitúcióra aló kényszerítés és méltatlan bánásmód minden formája;
- f) rabszolgatartás, rabszolga kereskedelem minden formája;
- g) fosztogatás;
- h) az előbbieken említett cselekményekkel való fenyegetés.”

Az Egyetemes Nyilatkozat és a genfi jog nyomán a nemzetközi egyezmények két típusa vesz részt a kínzás és az embertelen bánásmód elleni küzdelemben. Az *általános emberi jogi egyezmények* kínzásra vonatkozó rendelkezései és jogvédelmi mechanizmusai mellett elfogadásra kerültek *speciálisan e tárggyal foglalkozó egyezmények* is, mind *egyetemes szinten*, az ENSz keretében, mind pedig *regionális szinten*, az egyes kontinensekre kiterjedő hatállyal. Dolgozatunk természetesen csak a hazánkat is érintő szabályanyag, tehát az ENSz és az *európai védelmi rendszer* rövid bemutatására vállalkozik.

II. A kínzás elleni védelem rendszere az ENSz keretében

Az ENSz Egyetemes Nyilatkozatának ajánlásait némi módosításokkal és kiegészítésekkel az 1966-ban elfogadott és 1976-ban hatályba lépett *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* ruházta fel jogi kötelező erővel a részes államok számára. A 7. cikk értelmében: „Senkit sem lehet *kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak vagy büntetésnek* alávetni. Különösen tilos bárkit szabad hozzájárulása nélkül *orvosi vagy tudományos kísérletnek* alávetni”. A Nyilatkozathoz képest *két változás* történt tehát a normaszövegben. A „*kínvallatás*” tilalmát a „*kínzás*” tiltása váltotta fel, illetve a cikk külön deklarálja az embereken – szabad hozzájárulásuk nélkül végzett – *orvosi vagy tudományos kísérletek* tilalmát.

Mint korábban már hangsúlyoztuk a norma szöveggörnyezete sokat elárul az adott emberi jog vagy éppen tilalom rendszerbeli helyéről. Az élet és emberi méltósággal kapcsolatos jogok és tilalmak *sorrendje megváltozott a Nyilatkozathoz képest*, illetve *két új tilalom* is bekerült a szabályozásba. Az egyik az *orvosi és tudományos kísérletek tilalma* a kínzásról szóló cikkben, a másik pedig a *kényszer- vagy kötelező munka tilalma* a rabszolgaság, szolgaság, rabszolgakereskedelem tilalmáról szóló 8. cikkben. Ez a *szabályozási struktúra* egyébként az 1950-ben elfogadott Emberi Jogok Európai Egyezményét követi.

Ami a *jogok korlátozásának* lehetőségét illeti, a *Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya* 4. cikk (1) bekezdése értelmében a részes államok a „*nemzet létét fenyegető és hivatalosan kihirdetett szükségállapot idején*”, de csak „*az adott helyzet által szigorúan megkövetelt mértékben*” *eltérhetnek az Egyezségokmányban vállalt kötelezettségeiktől*. A cikk ezeken túlmenően *még két feltételt* fogalmaz meg. Az intézkedések *nem állhatnak* ellentétben az államok egyéb *nemzetközi jogi kötelezettségeivel*, és *nem lehetnek diszkriminatívak*.

Az Egyezségokmány 4. cikk (2) bekezdése felsorolja azokat a jogokat, amelyekről még „*szükségállapot*” idején *sem lehet eltérni*, tehát *abszolút jognak* illetve *tilalomnak* minősülnek. Ezek:

- *élethez való jog*; (6. c.)
- *kínzás, kegyetlen, embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés tilalma*, és a hozzájárulás nélküli *orvosi és tudományos kísérlet tilalma*; (7. c.)
- *rabszolgaság, rabszolgakereskedelem és szolgaság tilalma*; (8. c. 1–2. bek.)
- *bebörtönzés tilalma szerződéses kötelezettség nem teljesítése esetén*; (11. c.)
- *visszaható hatály tilalma a büntetőjogban*; (15. c.)
- *jogképességhez való jog*; (16. c.)
- *gondolat, lelkiismereti és vallásszabadság*; (18. c.)

A felsorolásból egyértelmű, hogy az *élethez és egyenlő emberi méltósághoz való joggal* összefüggésben álló témánkat érintő tilalmak – a kötelező- vagy kényszermunka tilalma kivételével – a *korlátozhatatlan* kategóriába esnek.

Az 1970-es években a világ számos országában alkalmazott kínzásokról nyilvánosságra kerülő ügyek nagy száma arra ösztönözte a nemzetek közösségét, hogy jogi normákat alkosson ezeket a módszereket *tiltó* illetve *megelőző* mechanizmusok létrehozására, amelyek arra is alkalmasak, hogy a jogsértésekről az *államok elszámoltathatók* legyenek. 1973-ban Svédország az ENSZ Közgyűléséhez fordult, és a kérdés megtárgyalását majd ez alapján megfelelő védelmi rendszer kialakítását javasolta.⁵

A svéd javaslat alapján az ENSZ Közgyűlés 1975-ben *Nyilatkozatot* fogadott el „minden személynek a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés elleni védelméről”.⁶ Bár a határozat *jogilag nem volt kötelező*, de számos olyan megállapítást tett, amelyek a későbbiek során jól felhasználhatók voltak más nemzetközi normák kidolgozása során. A Nyilatkozat különös jelentőségét az adta, hogy ez volt az *első* széleskörben elfogadott *nemzetközi dokumentum*, amely *definiálta a kínzás fogalmát*, és felsorolta azokat az *intézkedéseket*, amelyeket a *tagállamoknak meg kell tenniük a kínzás megszüntetése érdekében*.

A Nyilatkozat 1. cikke a *kínzás fogalmát* a következőképpen határozta meg:

„1. Ezen nyilatkozat szempontjából a *kínzás* minden olyan cselekményt jelent, amellyel *közfeladatot ellátó személy*, illetve ez utóbbi felbujtása alapján más személy, *szándékosan éles testi vagy lelki fájdalmat vagy szenvedést* okoz valamely személynek *abból a célból*, hogy tőle vagy harmadik személytől *értesüléseket vagy vallomást* csikarjanak ki, vagy hogy olyan cselekmény miatt *büntessék*, amelyet ő vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt *vádolják*, vagy hogy őt vagy más személyeket *megfélemlítsenek*. Ez *nem foglalja magában* a kizárólag a *törvényes szankciók alkalmazásából* eredő – benne rejlő vagy vele járó – fájdalmat és szenvedést, a fogvatartott személyekkel való bánásmódra vonatkozó Minimális Standard Szabályoknak megfelelő mértékig.

2. A *kínzás*, a kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód vagy büntetés *súlyosabb és szándékos formáját* jelenti.”

⁵ HARASZTI MARGIT KATALIN: *A kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetések tilalma az ENSZ és az Európa Tanács legfontosabb dokumentumaiban, valamint az állampolgári jogok országgyűlési biztosságának tevékenységében*. Acta Humana. 19. évfolyam, 2008. 3. sz. 49. p.

⁶ A nyilatkozat magyar fordításban megjelent 1993-ban az Emberi Jogok Magyar Központja gondozásában; *A Nemzetközi okmányok gyűjteménye. Egyesült Nemzetek, New York, 1988. kiadvány alapján*. 230–233. pp.

A definíció kapcsán röviden a következőkre kívánjuk felhívni a figyelmet. A kínzás ez alapján lényegében *három tényállási elem együttes fennállása* esetén állapítható meg:

- az elkövető vagy felbujtó *közfeladatot ellátó személy*;
- *szándékosság a fájdalom vagy szenvedés okozásában*;
- *a cél értesülés, vallomás kicsikarása, büntetés, megfélemlítés.*

A meghatározás *kivételt* is tartalmaz. Ez lényegében az az eset, ha a fájdalom és szenvedés a *törvényes szankciók alkalmazásának velejárója*. A 2. pont alapján a kínzás a *kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód egyik esete, azok legsúlyosabb és szándékos* formája. Az elhatárolás ebben a szövegezésben tehát csak a *kínzás és minden más tiltott magatartás* között történt meg.

A 2. cikk leszögezi, hogy a nyilatkozatban elítelt magatartások az *emberi jogok és szabadságok megsértését, közelebbről az emberi méltóság elleni támadást* jelentik. Nagy jelentőségű a 3. cikk rendelkezése is, amely röviden úgy fogalmazható meg, miszerint *semmilyen külső vagy belső kivételes körülmény, rendkívüli állapot* (különleges jogrendi helyzet) *nem szolgálhat* a kínzás vagy más tiltott büntetések és bánásmódok *igazolásként az államok számára*. Ily módon újra megerősítést nyert a *tilalom abszolút jellege* minden más körülményre tekintet nélkül. A Nyilatkozat 5–12. cikke pontosítja azokat az *állami feladatokat*, amelyeket a kínzás elleni hatékony fellépés érdekében meg kell tenniük. Ezek a teendők az *oktatástól a büntetőjogi következményeken és a panaszhoz való jogon át, a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmódig és a kihallgatási módszerekig* terjednek. A 11. cikk azt is kimondja, hogy az áldozatoknak a nemzeti jog szerint *jóvátételt és kártalanítást* kell nyújtani.

Az ENSZ Közgyűlése 1977-ben – újabb svéd javaslatra – határozatot hozott a kínzás tilalmáról szóló jogilag kötelező erejű nemzetközi egyezmény kidolgozásáról. A viták elhúzódása miatt az egyezmény elfogadására csak 1984-ben került sor, és 1987-ben lépett hatályba. *A kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni egyezményt* (UNCAT) Magyarországon az 1988. évi 3. törvényerejű rendelettel hirdették ki. Mielőtt az egyezmény rövid bemutatását elvégeznénk, kiemelés igényel, hogy a vizsgált kérdéskörrel kapcsolatosan már *korábban is születtek nemzetközi dokumentumok*. Ezek közé tartoznak az ún. *standard minimális szabályok az elítéltek (fogvatartottak) bánásmódjára vonatkozóan* (1955), a *rendfenntartó erők tisztviselői számára szóló magatartási szabályzat* (1979), és az 1982-ben elfogadott *orvosi etikai alapelvek az egészségügyi személyzetnek a fogvatartottak kínzás elleni védelmében játszott szerepéről*.⁷

Az Egyezmény az 1975-ben elfogadott Nyilatkozathoz hasonlóan *csak a kínzás definiálására vállalkozott*. Az 1. cikk az egyezmény hivatalos magyar nyelvű fordítása szerint a következőképpen szól:

„1. Az Egyezmény szempontjából a *kínzás* kifejezés minden olyan cselekményt jelent, amelyet *szándékosan, éles testi vagy lelki fájdalom vagy szenvedés kiváltása* céljából alkalmaznak valakivel szemben, hogy tőle, illetőleg harmadik személytől *értesüléseket vagy vallomást csikarjanak ki*, vagy hogy olyan cselekmény miatt *büntessék*, ame-

⁷ Mindhárom dokumentum megtalálható magyar fordításban a már említett *„Nemzetközi okmányok gyűjteményében”* (1993) 208–230 pp., illetve 250–257 pp. és a 258–262. pp.

lyet ő, vagy harmadik személy követett el, illetőleg amelynek elkövetésével őt vagy harmadik személyt gyanúsítanak, hogy *megfélemlítsék, vagy nyomást gyakoroljanak* rá, illetőleg hogy harmadik személyt félemlítsenek meg, vagy hogy harmadik személyre gyakoroljanak nyomást, valamint *bármilyen megkülönböztetési formára alapított más okból alkalmaznak*, ha az ilyen fájdalmat vagy szenvedést *közfeladatot ellátó személy vagy hivatalos minőségben eljáró bármely más személy* vagy ilyen személy kifejezett vagy hallgatólag ösztönzésére vagy ennek hozzájárulásával *bárki más* okozza.

2. E cikk *nem érinti* azokat a nemzetközi szerződéseket vagy belső jogszabályokat, amelyek *szélesebb körű értelmezést* lehetővé tevő rendelkezéseket tartalmaznak vagy tartalmazhatnak.”

Fel kell hívni a figyelmet arra, hogy az 1988. évi 3. törvényerejű rendelet az eredeti angol nyelvű szöveg az 1. cikk (1) bekezdésének második mondatát ismeretlen okból *kihagyta*.⁸ Ez a *kivételről* intézkedik, amikor azt mondja, hogy *nem valósít meg kínzást a jogszerű szankciókkal* szükségszerűen együtt járó vagy ahhoz véletlenszerűen kapcsolódó fájdalom vagy szenvedés.

Az UNCAT létrehozásának *alapvető célja* a szerzők többsége szerint a kínzás alkalmazásának felszámolása volt, ezért *nem definiálta* hogy mi tekintendő kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetésnek vagy bánásmódnak. Egyedül a 16. cikk utal arra, hogy a szerződő állam a „joghatósági területén *megtilt minden olyan egyéb cselekményt*, amely kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetést vagy bánásmódot képez, de *nem minősül az 1. cikkben meghatározott kínzási cselekménynek*.”

Miután munkánk elsősorban a kínzás tilalmával összefüggésbe hozható emberi jogi kérdésekre kíván koncentrálni, nem tekintjük feladatunknak az UNCAT részletes elemzését. Az alábbiakban csak néhány fontos általános jellemzőjére hívjuk fel a figyelmet.

Az Egyezmény *első része az állami kötelezettségeket szabályozza*. A részes államok kötelesek minden olyan *törvényhozási, igazgatási, bírósági és egyéb hatékony intézkedéseket* meghozni, amellyel *megakadályozzák* a kínzási cselekményeket a joghatóságuk alá tartozó területeken. Kötelesek gondoskodni arról, hogy ezek az esetek *bűncselekménynek* minősüljenek és ezeket eredményesen üldözzék. Egyetlen részes állam sem köteles *kiutasítani, hazatoloncolni vagy kiadni* valakit olyan államnak, ahol fennáll a veszélye hogy az illetőt megkínózzák (3. cikk). A kínzás tilalmának szerepelni kell minden olyan polgári vagy katonai jogalkalmazó személyek *oktatási és tájékoztató anyagában* akiknek közül lehet *fogvatartottakkal* kapcsolatos bánásmódhoz. Mindenfajta kínzási eset kiküszöbölése érdekében a részes államoknak *rendszeresen ellenőriznie* kell a *fogvatartottakra* vonatkozó rendelkezések betartását, illetve általában a *kihallgatásra* vonatkozó szabályokat, módszereket és gyakorlatot. Végül, de nem utolsósorban az UNCAT a *kínzás tilalmát abszolút kötelezettséggé nyilvánította*. A 2. cikk értelmében az *állam semmiféle kivételes körülményre nem hivatkozhat* a kínzás igazolására. Ugyanúgy az elkövető sem hivatkozhat a *feljebbvaló vagy közhatóság parancsára*.

⁸ HARASZTI 2008, 50. p. és SZALAI ANIKÓ: *Bábel szerepe a nemzetközi jogban*. In: Ünnepi kötet Dr. Bodnár László egyetemi tanár 70. születésnapjára. In: Főszerkesztő: Homoki-Nagy Mária. Acta Jur. et Pol. Tomus LXXVII. Szeged, 2014. 495. p.

A kínzás elleni ENSz egyezmény *második része* a *Kínzás Elleni Bizottság* (CAT) felállításáról és funkcióiról intézkedett.⁹ A Bizottság tíz olyan független szakértőből áll, akik az emberi jogok területén elismert szaktekintélyek. A CAT a 19. cikk értelmében a részes államoktól *beterjesztett jelentéseket* vizsgál az Egyezményben vállalt kötelezettségeik teljesítéséről. Emellett joga van a Bizottságnak *államközi panaszok* vizsgálatára (21. cikk), illetve *egyéni bejelentések* fogadására is az áldozatok részéről (22. cikk). Mindkét esetben szükség van arra, hogy a részes állam nyilatkozzon a CAT hatáskörének az elismeréséről.

Már az UNCAT szövegezése idején, 1980 márciusában Costa Rica előterjesztette az ENSz-nél a készülő *egyezmény kiegészítő jegyzőkönyvének* tervezetét. Ebben a Nemzetközi Vöröskereszt által a genfi egyezmények betartása kapcsán alkalmazott látogatási módszerek példáján egy olyan *látogatási rendszer* felállítását javasolta, amely elősegítheti a *kínzás* bármely módozata alkalmazásának *megelőzését a fogvatartási helyek ellenőrzésével*.¹⁰ Az államok egy részének ellenállása miatt az ENSz Közgyűlése csak 2002 december 18-án fogadta el a *kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmódok elleni ENSz egyezmény fakultatív jegyzőkönyvét* (OPCAT), amely 2006 június 22-én lépett hatályba. A jegyzőkönyvet Magyarországon a 2011. CXLI. törvény hirdette ki.

Az 1. cikk értelmében a *jegyzőkönyv célja* egy olyan rendszer létrehozása, amelyben *független nemzetközi és nemzeti testületek* – a *kínzás megelőzése* céljából – olyan *helyszínekre* látogatnak el rendszeresen, ahol *embereket fosztanak meg a szabadságuktól*. A 4. cikk (2) bekezdése alapján a jegyzőkönyv alkalmazásában a *szabadságelvonás* (szabadságtól való megfosztás) „mindennemű *fogva tartást vagy bebörtönzést* jelent, valamint egy *személy elhelyezését* olyan állami vagy magántulajdonú *örizetbe vételi környezetben*, amelyet az *illető* valamilyen bírói, közigazgatási vagy más *hatóság utasítására önként nem hagyhat el*.”

A probléma megoldására az OPCAT egy *nemzetközi szintű* és egy a *részes államok belső jogában* kialakítandó intézményt hozott létre. Egyrészt létrejött a Kínzás Elleni Bizottságon belül a *Megelőzési Albizottság*, másrészt a csatlakozó államoknak belföldi szinten ki kell alakítaniuk az ún. *nemzeti megelőző mechanizmust* a kínzás stb. megakadályozása érdekében.

A *Megelőzési Albizottság* 25 független szakértőből áll, olyan személyekből akiknek a szakmája a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmóddhoz kapcsolódik (ígazságszolgáltatás, büntetés-végrehajtás stb.). A 2. cikk (3) bekezdése szerint ez a testület a bizalmasság, a pártatlanság, a szelektivitásmentesség az univerzalitás és az objektivitás *alapelve* szerint működik. Megbízata lényegében két irányú (11. cikk). *Látogatásokat* tesz mindazokon a helyeken, „ahol az embereket valamely állami hatóság utasítására, kezdeményezésére, hozzájárulásával vagy elfogadásával megfosztják vagy megfoszthatják személyes szabadságuktól” (*fogvatartási helyek*). *Ajánlásokat* tehet a részes államok számára a kínzás elleni védelemről. Tevékenységének másik iránya a *nemzeti megelőző mechanizmusok* segítése tanácsadás, képzés, ajánlások stb. útján.

⁹ A Kínzás Elleni Bizottság honlapja: <http://www.ohchr.org/en/hrbodies/cat/pages/catindex.aspx> és munkájukkal kapcsolatosan lásd: Általános Kommentár (General Comment): <http://tbinternet.ohchr.org/layouts/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=1&DocTypeID=11> (Letöltés ideje 2018.június 8.)

¹⁰ A fakultatív jegyzőkönyv előkészítéséről és tartalmáról I. HARASZTI 2008, 52–54 pp.

Az OPCAT IV. része a *nemzeti megelőzési mechanizmusok* felállításáról rendelkezik. A 17. cikk értelmében a csatlakozó államok kötelesek *fenntartani, kijelölni* vagy *létrehozni egy vagy több független nemzeti megelőző mechanizmust a kínzások belföldi megelőzésére*. Szavatolni kell az azokban dolgozó *személyek függetlenségét*, és biztosítani kell hogy a mechanizmus szakértői rendelkezzenek a szükséges *képességekkel és szaktudással*. A nemzeti megelőző mechanizmusok jogosultak a szabadságuktól megfosztott személyekkel való bánásmód *rendszeres vizsgálatára* a fogvatartási helyeken. *Ajánlásokat* fogalmazhatnak meg az illetékes hatóságok számára a körülmények javítása és a kínzás megakadályozása érdekében, továbbá *javaslatokat és észrevételeket* nyújthatnak be a *jogszabályokkal* kapcsolatosan. A részes államoknak *hozzáférést kell* biztosítaniuk a fogvatartott személyekkel kapcsolatos *információkhoz*, a *fogvatartási helyekhez* és lehetővé kell tenni, hogy az érintett személyeket a szakértők tanúk nélkül *meghallgathassák*. Az európai államok többsége az OPCAT végrehajtásából eredő feladatokat az *általános hatáskörű vagy egy szakombudsmanra* bízta. Magyarországon 2015 január 1-től a nemzeti megelőző mechanizmussal kapcsolatos feladatokat az alapvető jogok biztosa látja el hivatalának munkatársai közreműködésével.

III. A kínzás elleni védelem Európában

Az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatát időrendben elsőként az *Emberi Jogok Európai Egyezménye* követte az Európa Tanács akkori tagállamai közül a csatlakozó országok számára kötelező nemzetközi normaként 1950-ben. Az Egyezmény 1953-ban lépett hatályba.

Az *Európai Egyezmény 3. cikke* értelmében: „Senkit sem lehet *kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak* vagy *büntetésnek* alávetni.” A rendelkezés szövegéből rögtön szembetűnik, hogy ez a szabály – az ENSz-ben született dokumentumoktól eltérően – *kihagyta* a tiltott bánásmódok vagy büntetések felsorolásából a „*kegyetlen*” jelzőt.

Az Emberi Jogok Európai Egyezménye *nem definiálta*, hogy mit ért kínzás illetve embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés alatt, ezért az *Emberi Jogok Európai Bíróságának* a feladata lett a *3. cikk értelmezése*. A Bíróság álláspontjának összefoglalása azért is indokolt, mert a *magyar jogirodalom* az *alkotmányi szabályok kommentálása* kapcsán jellemzően ugyanezre a forrásra támaszkodik.

Az Európai Egyezmény 3. cikke látszólag egyszerű, tömör megfogalmazása *sokféle értelmezésre* ad lehetőséget, és ezért gyakran félreértések és irreális elképzelések forrása. Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy a Európai Bíróság gyakorlata alapján röviden összefoglaljuk a *kínzás illetve embertelen, megalázó bánásmód vagy büntetés fogalmával összefüggő legfontosabb elvi megállapításokat*.¹¹

Az Egyezmény 3. cikkének értelmezése szempontjából az *Írország kontra Egyesült Királyság (1978)* ügy volt kulcsfontosságú. Az Európai Bíróság ebben a határozatában

¹¹ L. ezekről HARASZTI 2008, 54–58 pp.; továbbá DONNA GOMIEN: *Rövid útmutató az Emberi Jogok Európai Egyezményéhez*. Európa Tanács Információs és Dokumentációs Központ, Budapest, 1994. 16–19 pp. és *Az Alkotmány kommentárja II.* JAKAB ANDRÁS (szerk.) Századvég Kiadó Budapest, 2009. 1931–1940. pp., valamint GRÁD ANDRÁS – WELLER MÓNKA: *A strasbourgi emberi jogi bírósághoz kézikönyv*. Negyedik, bővített kiadás. HVG-ORAC Kft., Budapest, 2011. 117–168. pp.

fogalmazta meg azokat a *fogalmi elemeket*, amelyek alapján valamely bánásmód vagy büntetés *kínzásnak, embertelennek* vagy *megalázónak* minősülhet. A felsorolt bánásmódok közös vonása, hogy az érintetteknek *bizonyos mértékű testi – lelki fájdalmat, sérülést* okoznak. A cikkben szereplő hármass felsorolás „*lépcsőfokszerűen*” a bánásmód *súlyossága* szerint került meghatározásra, ahol a *kínzás* a legsúlyosabb, majd az enyhébb *embertelen* és a legenyhébb *megalázó* bánásmód vagy büntetés követi egymást. Ez egyben azt is jelenti, hogy *a kínzás magában foglalja az enyhébb megítélésű bánásmódokat*, tehát a kínzás automatikusan megvalósítja az *embertelen* vagy *megalázó* bánásmódokat is.

A *kínzás* olyan embertelen bánásmód, amely *szándékosan súlyos testi vagy lelki sérelmet, gyötrelmet* okoz. A kínzás olyan *súlyos és szándékos kegyetlenséget* feltételez, amit *komoly testi–lelki sérülések* nélkül nem lehet megállapítani. A kínzás definíciójának ekkénti meghatározására nyilván nagy hatással volt az 1975-ben elfogadott ENSZ Nyilatkozat *kínzás fogalma*.

Az *embertelen bánásmód vagy büntetés*, ha nem is jár feltétlenül testi sérüléssel, de mindenképpen *erős testi és lelki szenvedést, gyötrelmet* okoz, és elsősorban ezen a szenvedésen keresztül gyakorol hatást az áldozatra. Az embertelen bánásmód döntő eleme tehát az érintett *komoly testi vagy lelki szenvedése*, amely azonban nem éri el a cselekmény kínzáshoz szükséges intenzitását. A Bíróság szerint a 3. cikk megsértésének megállapításához a *bántalmazásnak el kell érnie a súlyosság egy bizonyos szintjét, fokát*. Ennek a *minimumnak* a megítélése *relatív*. Lényeges tényező lehet adott esetben az áldozat kora, neme, egészségi állapota stb. Az Európai Bíróság ezzel a kérdéssel jellemzően a *fogvatartási körülményekkel* kapcsolatos ügyekben foglalkozott. A zsúfoltság, a helyiségek, illemhelyek, élelmezés nem megfelelő állapota, az orvosi ellátás hiánya stb. amennyiben az *érintett emberi méltósága sérelmét* eredményezik megvalósíthatják az embertelen bánásmódot.

A *megalázó bánásmód* az előző két magatartással szemben az érintett *személy önérzetét* tartja szem előtt, és az áldozat *szubjektív reakcióját* veszi figyelembe. Egy cselekmény akkor megalázó, ha az *áldozat súlyosan megségyenyül*. A megalázó bánásmód vagy büntetés lényege, hogy az érintettben olyan *erős félelmet, lelki gyötrelmet és alsóbbrendűségi érzést* okoz, ami alkalmas arra, hogy *testi és lelki ellenállását megtörje*.

Az Európai Emberi Jogi Bíróság sok évtizedes ítélkezési gyakorlata a 3. cikk megsértésével kapcsolatban azt igazolta, egy ma már *nem a kínvallatás* megakadályozása áll az ügyek fókuszában, hanem a *kínzás embertelen, megalázó bánásmód tilalma* ma már *jóval szélesebb körben* értelmezendő. *Bán Tamás* szerint a strasbourgi szervek elé terjesztett eseteknek négy csoportja van:¹²

- az *iskolákban, büntetés-végrehajtó intézetekben* alkalmazott *testi fenytés*;
- *polgárháborús körülmények között*, ha a kínzást, a rossz bánásmódot elkövetők ellen – tudván azokról – a *felettesek nem tesznek lépéseket* a megbüntetésük érdekében, vagy a hasonló cselekmények megelőzésére;
- a szóban forgó jogelveknek *nem polgárháborús körülmények között* is érvényesülniük kell *olyan szervezeteknél, amelyek hierarchizáltak, zártak*, például a had-

¹² BÀN TAMÁS: *Az Emberi Jogok Európai Egyezménye és a magyar jog. Az Egyezmény hatása a magyar jogrendszerre.* Acta Humana. 1992. 6–7. sz., 26–33. pp.

sereg, a büntetés-végrehajtási intézetek vagy a kórházakban az elmebetegekkel kapcsolatban;

- *kiadatás, kiutasítás* olyan országba, amelyben az egyezmény 3. cikkében foglaltak megvalósulása fenyeget.

Magyarország 1992-ben csatlakozott az *Európai Egyezményhez* és az ahhoz (addig) tartozó *nyolc kiegészítő jegyzőkönyvhöz*. A dokumentumok szövegét az 1993. évi XXXI. törvény hirdette ki. A magyar hatóságok által elkövetett jogsértések miatti kérelmeket 1992 november 5-től lehet Strasbourgban benyújtani.

A kínzás elleni védelem európai rendszere kiépülését tekintve is nagy hasonlóságot mutat az ENSz rendszerével. Több évi előkészítő munka¹³ után az *Európa Tanács 1987. november 26-án elfogadta a kínzás és az embertelen vagy megalázó büntetések vagy bánásmód megelőzéséről szóló európai egyezményt, amely 1989 február 1-én lépett hatályba*. Az egyezményt az 1995. évi III. törvény hirdette ki Magyarországon.

Az Európai Egyezmény abban a meggyőződésben fogalmazódott, hogy a *szabadságtól megfosztott személyek védelmét* erősítse a nem bírósági *megelőző jellegű látogatásokkal*. Az egyezmény végrehajtását ez a dokumentum is egy független szakértőkből álló nemzetközi testületre, a szerződő felek számával megegyező létszámú *Európai Bizottságra (CPT)* bízta.¹⁴ A Bizottság 1990 márciusában kezdte meg működését. A Bizottság *látogatásokat* tesz minden olyan helyszínen ahol a *szabadságtól a közhatalom által megfosztott személyek* vannak. A működésük *két alapelve* az illetékes hazai hatóságokkal való *együttműködés* (3. cikk) és a *titkosság, a bizalmas jelleg*. Ez utóbbi azt jelenti, hogy a Bizottság *zárt ülésen* tanácskozik, illetve azt is, hogy a látogatások során szerzett információk, a jelentések és az érintett felekkel folytatott megbeszélések *bizalmasak*. Nyilvános a Bizottság éves munkájáról szóló jelentés, de ebben sem közölhetnek bizalmas, illetve személyes jellegű adatokat. A CPT jellemzően *időszakonként ismétlődő látogatásokat* végez, de más *eseti* illetve *ellenőrző látogatásokat* is szervezhet. A látogatásokon általában *két bizottsági tag* vesz részt, szükség szerint szakértők és tolmácsok közreműködésével.

A kínzással és más embertelen, megalázó bánásmóddal vagy büntetéssel szembeni fellépéssel kapcsolatos nemzetközi dokumentumok sorából nem hagyható figyelmen kívül a „legújabbnak” és így talán a legkorszerűbbnek tekinthető *Alapjogi Charta*, a Európai Unió 2000-ben elfogadott első önálló alapjogi katalógusa.

A Charta *újólag megerősítette* azokat a jogokat, amelyek többek között az emberi jogok és alapvető szabadságok védelméről szóló *Európai egyezményből* és az *Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogából* következnek. Így az sem véletlen, hogy a szabályozás *sorrendje az emberi élettel és méltósággal összefüggő jogokat és tilalmakat* illetően *megegyezik az Európai Egyezményvel*, mintahogy *szövegszerű egyezést* mutat a *kínzás és az embertelen vagy megalázó bánásmód és büntetés tilalmáról* szóló 4. cikk *rendelkezése* is. A Charta *újdomsága* pedig abban áll, hogy az általunk vizsgált kérdések az I. Címben, „*Méltóság*” elnevezéssel, önálló fejezetben kaptak helyet. További új elem, hogy a

¹³ A kínzás elleni európai egyezmény előkészítéséről l.: WELLER MÓNKA: *A kínzás elleni védelem, különös tekintettel a megelőzésre*. Acta Humana 1993. 11. sz. 44–46 pp.

¹⁴ A Bizottság tevékenységéről l. részletesebben: WELLER 1993, 47–60 pp. és HARASZTI 2008, 59–60 pp.

3. cikkben megfogalmazást kaptak a *személyi sérthetlenséghez való* jog keretében azok a tilalmak amelyek a mai *orvostudomány és biológia* területén tiszteletben tartandók.

A nemzetközi szabályozást illetően *összefoglalásképpen* megállapítható, hogy nagyfokú *differenciálódás* következett be az emberi életet és méltóságot érintő ügyek területén a kínvallatás, kínzás kérdéskörétől az egyéb embertelennek vagy megalázónak minősíthető magatartások tilalmáig. A kínzás tilalma ma már része a nemzetközi jog ún. *ius cogens* szabályainak, amelyeket az egyezmények *abszolút tilalomként* fogalmaznak meg. Olyan *erga omnes* kötelezettség, amely a nemzetek közösségének valamennyi államát terheli.

IV. Az alkotmányi szabályozás alakulása Magyarországon

Az 1949. évi XX. törvényként kihirdetett *szocialista alkotmány* eredeti szövege a „*dolgozók*” jogaira koncentrált, így az élet és emberi méltóság védelme és ebből következően a kínzás tilalma sem kapott helyet a szabályozásban. Mentségére legyen mondva, ez az elfogadás időpontjában még máshol sem volt természetesnek tekinthető.

Az 1972. évi I. törvénnyel végrehajtott alkotmánymódosítás alapvetően ugyan nem változtatta meg az alkotmányozás „szocialista jellegét”, de némi előrelépést hozott az alapjogok területén is. A mostmár az „*állampolgári jogokról*” szóló VII. fejezetben – 54. § (1) – kinyilvánította, hogy a „Magyar Népköztársaság *tiszteletben tartja az emberi jogokat.*” Az állampolgári jogok katalógusában – 57. § (1) – pedig rögzítette, hogy „*az állampolgároknak joguk van az élet, testi épség és az egészség védelmére.*”

A tanulmány tárgyát képező kérdés alkotmányi szabályozásában az 1989. évi XXXI. törvény, a *Magyar Köztársaság Alkotmánya* hozott alapvető változást. Az alkotmányozó az *élethez és emberi méltóságot megállapító* 54. §-hoz fűzött *indoklásában* úgy ítélte meg, hogy a *kínzás, a kegyetlen, embertelen, megalázó elbánás vagy büntetés* már önmagában is *sérti a tágabban értelmezett élethez való jogot*, de ezeknek, valamint az érintett hozzájárulása nélküli orvosi vagy tudományos kísérlet végrehajtásának *kifejezett tilalma külön is indokolt*. Ebben a szellemben került megfogalmazásra az 54. § (2) bekezdése, miszerint: „Senkit nem lehet *kínzásnak, kegyetlen, embertelen, megalázó elbánásnak* vagy büntetésnek alávetni, és különösen tilos emberen a hozzájárulása nélkül *orvosi vagy tudományos kísérletet* végezni.” Az így szabályozott két *tilalom* az *ember testi és lelki integritását, az érintett személyek önrendelkezési jogát* védelmezi, amelyek az (1) bekezdésben rögzített élethez és emberi méltósághoz való joghoz képest *lex specialisnak* minősülnek.

Az *Alkotmány legismertebb kommentárjai*¹⁵ – számunkra érthetetlen módon – az 54. § (2) bekezdésének rendelkezését az *Emberi Jogok Európai Egyezményének 3. cikkével* hozzák összefüggésbe. Ez már csak azért sem felel meg a valóságnak, mert 1989-ben még *nem voltunk tagjai az Európa Tanácsnak*, és így nem lehettünk (nem voltunk) részesei az Egyezménynek sem. Az idézett rendelkezést egyértelműen az *ENSz Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egységokmányából* vettük át. Ezt igazolja a „*kegyetlen*” bánásmód és büntetés külön szerepeltetése, és a *kísérletek tilalmával való együttes* szabályozási mód.

¹⁵ L.: BALOGH – HOLLÓ – KUKORELLI – SÁRI: *Az Alkotmány magyarázata*. KJK-KERSZÖV, Budapest, 2003. 543. p. és JAKAB (szerk.) 2009, 1932. p.

Bár az *Alkotmánybíróság* az elmúlt évtizedek során számos alkalommal került szembe az *Alkotmány 54. § (2) bekezdése* alkalmazásával, de az abban rögzítettek *tartalmát feltáró, „lényegesen konkretizáló” AB határozatok nem születtek.*¹⁶ Figyelembe véve az Alkotmány által biztosított *összhangot a magyar jogrendszer és a vállalt nemzetközi kötelezettségek között*, az Alkotmánybíróság az 54. § (2) bekezdése alkalmazása kapcsán az *Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) az Egyezmény 3. cikkét értelmező ítéleteire támaszkodott.* Ezek a döntések adták *dogmatikailag a legfontosabb forrást* a rendelkezésben nevesített tilalmak *fogalmi meghatározásához és alkalmazásuk lehetősége megállapításához.*¹⁷

Miután az EJEB által kimunkált fogalmakat már korábban röviden bemutattuk, már csak egy alkotmányi meghatározásra kell kitérnünk, nevezetesen a *„kegyetlen bánásmód vagy büntetés”* értelmezésére, ami *nem szerepel az Európai Egyezmény 3. cikke tilalmi sorában.* Ha a tilalmak *egymásra épülő, fokozatos* felsorolásából indulunk ki, akkor a kegyetlen bánásmód a *kínzás és az embertelen bánásmód között* foglal helyet.¹⁸ Ily módon *többet* valósít meg mint az *embertelen bánásmóddal* járó testi vagy lelki szenvedés súlyossága, de *nem éri el a kínzás megállapításához szükséges intenzitást.* A kínzással illetve az embertelen bánásmóddal való összehasonlítás eredményeként az is megállapítható, hogy a kegyetlen bánásmód esetén is a kínzáshoz hasonló *szándékosságot* kell feltételezni. Ez a kifinomult elhatárolási lehetőség a tiltott cselekvéseket illetően még nagyobb felelősséget ró a döntéshozókra, hiszen csak az *eset összes körülményei* függvényében lehet abban állást foglalni, hogy melyik bánásmódról van szó.

Magyarország Alaptörvénye III. cikk (1) bekezdése a tiltott bánásmódokat és büntetéseket illetően azt a *hármás felosztást* vette át, amit az *Emberi Jogok Európai Egyezménye* és az *Alapjogi Charta* tartalmaz, vagyis, hogy „senkit sem lehet *kínzásnak, embertelen, megalázó bánásmódnak* vagy büntetésnek alávetni.” Ugyanez a bekezdés szól arról, hogy „senkit sem lehet *szolgaságban tartani*”, továbbá hogy „tilos az *emberkereskedelem*”. A korábban bemutatott általános nemzetközi emberi jogi egyezmények a kínzás tilalma után szintén a „szolgaság” tilalmáról rendelkeztek, de jellemzően még a „*rabszolgaság*” illetve „*rabszolgakereskedelem*” volt előtérben. Az „*emberkereskedelem*” tilalma ugyanakkor csak az Alapjogi Chartában került megfogalmazásra.

Az Alaptörvény hatálybalépése után az *Alkotmánybíróság álláspontja* a kínzás és más tiltott bánásmódokat és büntetéseket illetően *nem változott.* Erre nyilvánvalóan az is alapot ad, hogy az *Alaptörvényi tilalmak* – a kegyetlen bánásmód és büntetés tilalmától eltekintve – *nem módosultak* a korábbi alkotmányhoz képest. A *32/2014. (XI. 3.) AB határozat* megállapította, hogy a Alkotmánybíróság sem az Alkotmány sem az Alaptörvény *érintett rendelkezései tartalmának részletes kifejtésével még nem foglalkozott* eddigi döntéseiben. Mivel az *Európai Egyezmény* és az *Alaptörvény* felhívott normái *azonos módon szabályozzák* a kínzás az embertelen vagy megalázó bánásmód illetve büntetés tilalmát, ezért „*az Alkotmánybíróság a támadott rendelkezés Alaptörvénnyel való összhangjának vizsgálata során hangsúlyozottan irányadónak tekinti az EJEB Egyezmény 3. cikkét értelmező joggyakorlatát.*”

¹⁶ JAKAB (szerk.) 2009, 1933. p.

¹⁷ L. ezekről részletesebben: JAKAB (szerk.) 2009, 1932–1940. pp.

¹⁸ JAKAB (szerk.) 2009, 1939. p.

A 32/2014. (XI. 3.) AB határozattal érintett ügy lényegében a *fogvatartás körülményeivel* kapcsolatos, és a *zárkákban* egy főre jutó *légtér illetve mozgástér* biztosítását érinti. Az *indítványozó* bíró maga is összefoglalta az Emberi Jogok Európai Bíróságának (EJEB) joggyakorlatát. Kifejtette, hogy az *Egyezmény 3. cikkének megsértése* általában a törvényes bánásmód vagy büntetés *adott formájával elkerülhetetlenül összekapcsolódó szenvedésen és megaláztatáson túlmenő* szenvedést és megaláztatást feltételez. Az *államnak* tehát azt kell biztosítania, hogy a személy fogvatartására az *emberi méltóság tiszteletben tartásával* összeegyeztethető feltételek között kerüljön sor, és hogy az intézkedés végrehajtásának módja és módszere *ne okozzon az egyénnek a fogvatartással szükségszerűen együtt járó szenvedés elkerülhetetlen szintjét meghaladó erősségű gyötrelmet és nehézséget*.

Az *Alkotmánybíróság* határozatában szintén összefoglalta a strasbourgi bíróság álláspontját a vizsgált kérdésben. „Az *EJEB* következetes *ítélkezési gyakorlata* értelmében kizárólag a jogszerű bánásmód vagy büntetés *bizonyos formáihoz szükségszerűen kapcsolódó* szenvedésen *túlmenő*, további szenvedés és megalázás sérti az Egyezmény 3. cikkében foglalt tilalmat. A személyi szabadságtól való megfosztáshoz vezető intézkedések (jellemzően valamely kényszerintézkedés vagy szabadságvesztés büntetés okán történő fogvatartás) gyakran járnak együtt ezzel a körülménnyel, ezért az államnak biztosítania kell, hogy egy személy *fogvatartásának körülményei ne sértsék az adott személy emberi méltóságát*. Az államnak ennek megfelelően *garantálnia* kell, hogy az intézkedés végrehajtásának módja és formája nem teszi ki a személyt a fogvatartásával *elkerülhetetlenül együtt járó szenvedés szintjén túlmenő* szorongásnak vagy megpróbáltatásnak, illetve azt is, hogy – egy büntetésvégrehajtási intézettől elvárható mértékben – a *fogvatartott egészsége és jóléte* megfelelően biztosított legyen.” Az EJEB gyakorlatában a fogvatartottak végrehajtási intézetben történő *túlsúfolt elhelyezése* a 3. cikk sérelmét jelentik. A *túlsúfoltság extrém szintje* önmagában egyezményesértő, míg *kevésbé súlyos mértéke* általában egyéb körülmények negatív hatásaival együttesen okozza a 3. cikk sérelmét.

Végezetül, de nem utolsó sorban említést kell tennünk arról, hogy Magyarországon a kínzás elleni ENSz egyezmény fakultatív jegyzőkönyve (OPCAT) alapján „*nemzeti megelőző mechanizmusként*”¹⁹ (NMM) 2015. január 1-ől az *Alapvető Jogok Biztosának Hivatala honlapján*²⁰ megtalálhatók azok a *látogatások és jelentések* amelyeket eddig az NMM végzett. Ugyanitt olvasható továbbá az Alapvető Jogok Biztosának utolsó (2016. évi) *átfogó jelentése* is az OPCAT nemzeti megelőző mechanizmus tevékenységéről.

¹⁹ HARASZTI M. KATALIN: A „nemzeti megelőző mechanizmus” mint a kínzás és más kegyetlen, embertelen vagy megalázó bánásmód megelőzésének eszköze. *Acta Humana*, 2009. 3. sz. 3–26. pp.

²⁰ www.ajbh.hu (Utolsó megtekintés 2018. június 21.)

BARNABÁS KISS

PROHIBITION OF TORTURE AND OTHER CRUEL, INHUMAN OR
DEGRADING TREATMENT OR PUNISHMENT IN THE SYSTEM
OF HUMAN RIGHTS

(Summary)

Torture was generally accepted in the criminal procedures in the majority of European states until the middle of the 18th century. In addition to the prohibition of torture, other cruel, inhuman, degrading punishments or treatments came into the focus of international law only after the World War II. Nowadays, this absolute and unrestricted human right includes an extensive international legal framework.

The first part of the study introduces the main elements of international regulation. After the Universal Declaration of Human Rights /1948/ by the UN, the humanitarian international law for the protection of the victims of war, Geneva Convention /1949/, outlined those human rights for the first time, which shall be respected even in case of the most severe international conflicts.

The next two chapters of this paper focus on the UN and European system against torture. Since the UN documents provide only the definition of torture, that part of the study, which defines the inhuman or degrading punishment and treatment under the European Court of Human Rights case law, became very important. Such case law is highly significant because the Constitutional Court of Hungary heavily relies on it in the interpretation of the Hungarian constitutional rules.

The last part of this paper provides a short introduction on the development of the Hungarian regulation regarding the topic at hand. In 1989, the Constitution of Hungary implemented the text of the International Covenant on Civil and Political Rights /1966/, whereas the currently effective Fundamental Law of Hungary used the Article 3 of the European Convention on Human Rights /Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms /1950/.